

Nederlandse bosgeschiedenis

Een overzicht

J. Buis

"O, Du schöner Wald, woher kommst Du, wohin gehst Du"

Joseph von Eichendorff

Inleiding

De wetenschap die zich bezighoudt met de Nederlandse bosgeschiedenis is een typisch multidisciplinaire wetenschap. Hij balanceert op de randgebieden van de onderscheiden disciplines, te weten A-wetenschappen als algemene geschiedenis, sociaal-economische geschiedenis, cultuurhistorie en rechten met hun hulpwetenschappen enerzijds, en vrij typische B-wetenschappen als de bosbouw in zijn totaliteit, vegetatiekunde, bodemkunde e.d. anderzijds.

Daarmede is dan tevens het knelpunt van de bosgeschiedenis als wetenschap aangegeven. Van de beoefenaars van de bosgeschiedenis wordt hierdoor een brede oriëntatie en belangstelling gevraagd.

Doel

Het onderzoek van de Nederlandse bosgeschiedenis heeft tot doel het opsporen van de grote lijnen alsmede de daarmee nauw verbonden bosbouwkundige kennis en maatschappelijke context. De resultaten kunnen een belangrijke bijdrage leveren tot een beter inzicht in de beheersaspecten van bos- en natuurterreinen en het landschap. Dit inzicht is van grote betekenis voor de efficiëntie van het beheer (Bosreservaten 1980).

Tevens is grondige kennis van het verleden van de Nederlandse bos- en natuurbouw van betekenis voor bijvoorbeeld bostypologisch onderzoek, zoals dat bij "De Dorschkamp" plaatsvindt (Van den Wijngaard, 1977 en Van Hees en Van den Wijngaard 1976), en voor ecologische studies, welke thans door het Rijksinstituut voor Natuurbeheer in Nederland worden uitgevoerd (De Molenaar, 1978; Levensgemeenschappen, 1979).

Ook bij het interdisciplinaire inventariserende onderzoek ten behoeve van de ruimtelijke ordening en het onderzoek op het gebied van de openluchtrecreatie van "De Dorschkamp", RIN en Stiboka is bosgeschie-

denis een belangrijk gegeven (Rapport Veluweonderzoek, 1977).

Internationale positie

De bosgeschiedenis als wetenschap staat in Nederland in de kinderschoenen. Dit ondanks de belangstelling, die vorige generaties ervoor hadden, en die gelijke tred hield met gelijksoortige belangstelling in de voor onze bosbouw belangrijke landen Duitsland, Frankrijk, Engeland en België (vgl. o.a. Schwappach, 1928, en Goblet d'Alviella, 1927).

In het algemeen mag worden gesteld, dat, afgezien van enkele niet te onderschatten deelstudies (Van Oosten Stingeland, 1958, en Schaars, 1973 bijvoorbeeld) tussen de jaren dertig en de jaren tachtig slechts weinig of niets op dit gebied is gepubliceerd, zeker niet op nationaal niveau. De spreekwoordelijke halve eeuw, waarmee volgens Heine in Nederland de tijd achterloopt is een bittere realiteit.

De late aanzet om tot een gericht onderzoek van de bosgeschiedenis te komen is oorzaak, dat Nederland nu in een soort voorhoede positie is terechtgekomen in opvattingen over zo'n onderzoek. Deze late aanzet heeft namelijk van den beginne af aan tot doel gehad in te spelen op de huidige maatschappelijke situatie, waarbij a priori is uitgegaan van bos, natuurterreinen en landschap als één integrale en ondeelbare eenheid. Dit betekent, dat de Nederlandse aanpak binnen de Subjectgroup S6.07 Forest History van de International Union of Forest Research Organizations (IUFRO), de eerste is, die zich buiten de bospaden begeeft, welke definitie er ook aan het begrip bos gegeven moge worden, en op *beheer in het algemeen* de nadruk voor het onderzoek legt.

Er is nog een tweede verschil aan te wijzen tussen de Nederlandse aanpak en de IUFRO-aanbevelingen (Leitfaden, 1973) (zie Schema's). Zoals het onderzoek nu is opgezet, zowel in het kader van "Groeneveld" als het meer theoretische in Wageningen, zijn twee afwij-

Een dynamisch landschap. "Gezicht" op Doorn. Dezelfde plaats als afbeelding hieronder. Mei 1981.

Gezicht op Doorn vanaf de Utrechtse Heuvelrug. Olieverfschilderij van C. L. Stricker. Zomer 1919. Particuliere collectie.

Nogmaals hetzelfde gezicht op Doorn vanaf de Utrechtse Heuvelrug, ca. 1800. Aquarel van Nicolaas Wicart (1748-1815). Museum Flehite. Collectie Coenen van 's-Gravesloot. 13-28-1.

- 1 een duidelijke scheiding tussen bosgeschiedenis, bosbouwgeschiedenis en geschiedenis van de boswetgeving, en
- 2 het a priori beschouwen van het Nederlandse bos, de natuurterreinen en het landschap als levensgemeenschappen, die door menselijk handelen zijn bepaald, als uitgangspunt voor de bosgeschiedenis in engere zin; dit in tegenstelling tot de IUFRO-aanbeveling de oorspronkelijk natuurlijke omstandigheden tot uitgangspunt te kiezen en vervolgens tot een synthese te komen.

Inventarisatie van de stand van zaken in het onderzoek

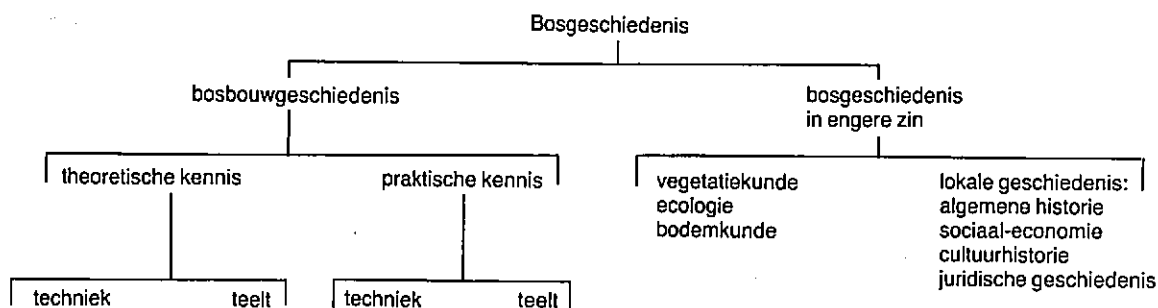
Een uitgebreid schema over het verloop van de ontwikkelingen in de Nederlandse bosbouw is niet aanwezig. De enige redelijk complete overzichten voor geheel Nederland tot de twintigste eeuw zijn te vinden in Blink (1904 en 1929). Voor Gelderland zijn dan nog beschikbaar artikelen van Martens van Sevenhoven (1924) en Beelaerts van Blokland (1927 en 1928). Een uitgebreidere literatuurstudie van overig materiaal is opgenomen in Buis (1979).

De Bibliografie van de Nederlandse bosbouwgeschiedenis (Brouwer, 1967) is nog immer niet gevolgd door een aanvullende uitgave. Een beperkt overzicht van sinds 1967 verschenen publikaties is aan het slot van dit artikel opgenomen.

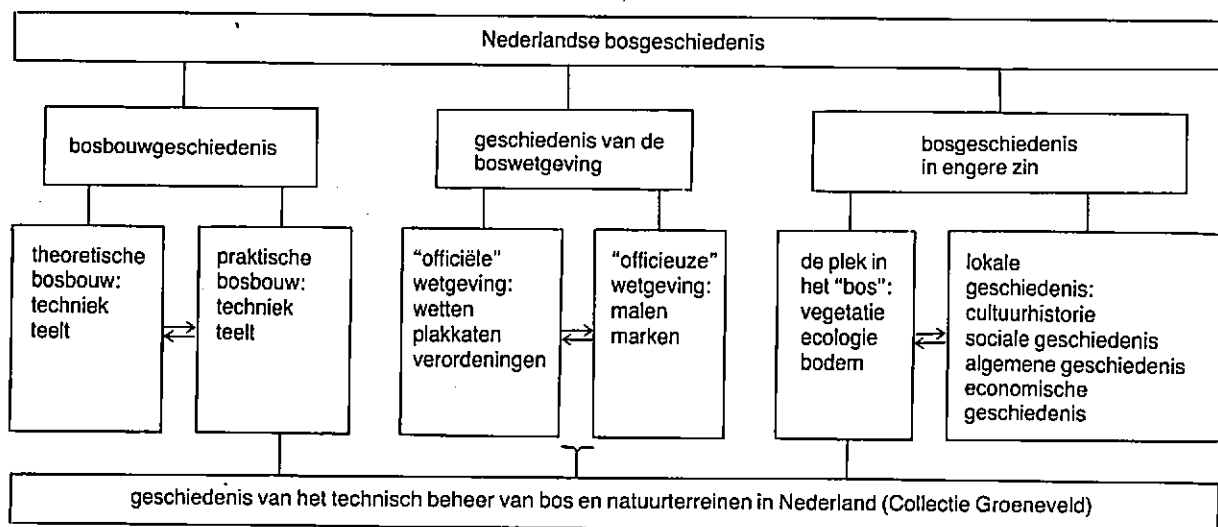
Een overzicht van de geschiedenis van de Nederlandse boswetgeving is eveneens afwezig. Een behandeling van de Gelderse wetgeving op dit punt wordt gegeven in Buis (1979), terwijl voor Gelderse Markeren Malerechten Zuiderveen Borgesius (1973) en Sloot (1911) goede overzichten bieden.

Kaartmateriaal en archivalia zijn in overvloed aanwezig, doch helaas niet altijd geïnventariseerd. Voor uitgebreidere informatie en inhoud van openbare archieven zie de reeks Overzichten (1979-). Een goede inventarisatie van voor het boshistorische onderzoek primaire bronnen (originele documenten, archivalia, etc.) is nog niet van de grond gekomen.

Informatie uit visuele produkten (foto's, maar vooral prenten, schilderijen en anderszins) is goed mogelijk (zie serie van 1 prent, 1 schilderij en 1 foto). Een overzicht van dit materiaal is niet aanwezig, maar is op korte termijn wel realiseerbaar uit de catalogi van 's Rijks kunstbezit.

Schema 1 Theoretische structuur van de bosgeschiedenis volgens IUFRO-aanbevelingen (ontleend aan Leitfaden, 1973).

Schema 2 Opzet van het onderzoek naar de Nederlandse bosgeschiedenis, en de plaats van de Collectie Groeneveld daarin.

Knelpunten

Reeds in de inleiding zijn enkele facetten van het bijzondere en moeilijke karakter van het beoefenen van de bosgeschiedenis naar voren gekomen.

Voor de multidisciplinaire aanpak schept grote problemen, die zich dan ook vrijwel ogenblikkelijk uiten in een chronisch tekort aan capabele onderzoekers. Het onderwijs, zowel aan de LH als elders, is (nog) niet ingesteld op een bosgeschiedkundige opleiding. Mede daardoor bleek het tijdens de voorbereidingen voor het "Groeneveldonderzoek" noodzakelijk een praktische handleiding (in principe gericht op de landgoederen, maar met geringe aanpassingen ook elders hanteerbaar) te schrijven (Buis, 1980) (zie eveneens het artikel over het landgoederenonderzoek elders in dit nummer).

In de toekomst zouden onderzoekers van tweeërlei slag opgeleid moeten worden, te weten

- op HBO-niveau (HBCS-ers bijvoorbeeld; zie artikel Buis elders in dit nummer), voor het praktisch gerichte Bosonderzoek en de geschiedenis voornamelijk in de 20e eeuw, en

- op academisch niveau (LH bij voorkeur) voor algemeen systematiserend en fundamenteel bosbouwgeschiedenisonderzoek enerzijds en zuiver historisch op oudere bosgeschiedenis gericht onderzoek anderzijds.

In geval van een ruime toevloed van capabele en getrainde onderzoekers gaat de arbeidsplaatsenproblematiek een rol spelen. Afgezien van de stagnatie in de economische ontwikkeling en de gevolgen daarvan voor de arbeidsmarkt, bevindt de professionele beoefening van de bosgeschiedenis in Nederland zich in een vicieuze cirkel.

In het verleden was er geen behoefte aan bosbouwhistorici. Daarom werden geen mensen opgeleid en was er zelfs geen goede mogelijkheid om daarvoor opgeleid te worden. Vervolgens werden geen plaatsings-

mogelijkheden gecreëerd, want er waren toch geen gegadigden om die te bezetten. Tenslotte, waarom zouden mensen opgeleid worden voor een functie waarvoor toch geen plaatsingsmogelijkheden aanwezig zijn. En zo is de cirkel rond.

Een dringende oproep aan de onderwijsinstellingen (LH en HBCS) alsook aan de beherende en onderzoekende instanties om deze cirkel te doorbreken door een begin te maken met opleiding en werving is nodig.

Het ontbreken van coördinatie en centralisatie van het boshistorisch onderzoek, tengevolge van het ontbreken van sluitende afspraken over de afbakening van de te onderzoeken onderwerpen tussen de betrokken en geïnteresseerde instanties leidt tot onnodige lacunes in de kennis en tot overbodige dubblures.

Een samenwerkingsverband in brede zin tussen de vakgroepen Bosbouw, de vakgroep Agrarische Geschiedenis (LH), het Staatsbosbeheer en andere betrokken en geïnteresseerde instanties is voor een accuraat onderzoek een vereiste.

Het feit dat slechts in beperkte mate een algemeen geldend overzicht van de Nederlandse bosgeschiedenis aanwezig is, ontnemt voorlopig de onderzoekers een goed kompas tijdens hun werkzaamheden. Begeleiding door ervaren onderzoekers en beheerders kan dit probleem tot aanvaardbare proporties terugdringen, doch deze zullen daartoe eerst aangesteld en (deels) nog opgeleid moeten worden.

Door deze situatie is, zeker in de aanloopperiode tot de tweede helft van de jaren tachtig, voor de onderzoeker een sterke pioniersgeest een vereiste.

Conclusies

- Onderzoek naar de geschiedenis van het Nederlandse bos, de natuurterreinen en het landschap is zeer gewenst.
- De inrichting van het Nationaal Centrum voor Bos, Natuur en Landschap in het Huis Groeneveld is een uitstekende aanleiding gebleken om dit onderzoek althans theoretisch op poten te zetten.
- De uitvoering hiervan is sterk afhankelijk van zo mogelijk goed opgeleide onderzoekers.
- Standaardisatie, coördinatie en centralisatie van het onderzoek is voor een goed verloop en een juiste toepassing een vereiste.
- Het scheppen van opleidingscapaciteiten en -faciliteiten moet met kracht ter hand worden genomen ten einde tot een volle ontplooiing van het onderzoek te kunnen komen.

Nog niet in Brouwer (1967) opgenomen publikaties

- Bonnema, A. A. 1981. De geschiedenis van de Planken Wambuis. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift* 53 (2): 55-61.
- Buis, J. 1979. Nederlandse bosgeschiedenis - een voorstudie. Vakgroepen Boshuishoudkunde en Agrarische Geschiedenis. Landbouwhogeschool Wageningen.
- Buis, J. 1980. Toelichting op de Aandachtspuntenlijst voor het Landgoederenproject in het "Groeneveld-onderzoek"; een praktische handleiding. Staatsbosbeheer, Utrecht.
- Hacke-Oudemans, J. J. 1969. Bijdragen tot de geschiedenis van de Veluwe en andere onderwerpen. Nijkerk.
- Kools, J. F. 1970. Bos en bosproducten als factoren in de achttiende-eeuwse geschiedenis. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift* 42: 69-76.
- Medenbach de Rooy, H. van 1977. Van Mallejan tot Boschwoeter. Vakgroep Bosbouwtechniek Landbouwhogeschool, Wageningen.
- Oosten Slingeland, J. F. 1973. Uit de geschiedenis van het Middachter Bos. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift* 45: 246-257.
- Oosten Slingeland, J. F. 1979. Geschiedenis van de heidebossing. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift* 51: 64-68.
- Pelincx, E. 1981. Het eerste naaldhout in Drenthe. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift* 53 (2): 62-64.
- Schaars, A. H. G. 1973. Bosbouw in de tweede helft van de achttiende eeuw op het Entel. Zutphen.
- Slicher van Bath, B. H. 1978. Bijdragen tot de Agrarische Geschiedenis. Aula 624. Utrecht-Antwerpen.
- Wartena, R. 1968. Vier eeuwen bosbeheer in Gelderland. *Tijdschrift Heidemij* 79: 33-40, 94-100, 183-191 en 257-269.
- Zuiderveen Borgesius, J. J. 1973. Bijdrage tot de geschiedenis van de Veluwe Malebossen. Intern rapport Stichting Bosbouwproefstation "De Dorschkamp", Wageningen, nr. 49.

Literatuur

- Beelaerts van Blokland, W. A. 1927 en 1928. Enkele bladzijden uit de geschiedenis van de Domeinbosschen onder Oosterbeek en Doorwerth. *Mededelingen en Werken Gelre* 30: 183-194 en 99-112.
- Blink, H. 1904. Geschiedenis van den boerenstand en de landbouw in Nederland, deel 2. Groningen.
- Blink, H. 1929. Woeste gronden, ontginning en bebossching in Nederland, voormaals en thans. Den Haag.
- Bosreservaten. Themanummer *Nederlands Bosbouw Tijdschrift* 52 (3): passim (1980).
- Brouwer, W. D. 1967. Bibliografie van de Nederlandse Bosbouwgeschiedenis. Afdeling Agrarische Geschiedenis Landbouwhogeschool, Wageningen.
- Buis, J. 1979. Nederlandse bosgeschiedenis - een voorstudie. Vakgroepen Boshuishoudkunde en Agrarische Geschiedenis Landbouwhogeschool, Wageningen.
- Buis, J. 1980. Toeichting op de aandachtspuntenlijst voor het landgoederenproject in het "Groeneveld-onderzoek"; een praktische handleiding. Staatsbosbeheer, Utrecht.
- Goblet d'Alviella. *L'Histoire des bois et forêts de Belgique*. Volume 1 1927; Volume 2 1927; Volume 3 1928; Volume 4 1930. Paris-Bruxelles.

- Hees, A. F. M. van, en J. K. R. van den Wijngaard. 1976. Projectstudie Midden-Brabant; Bosgeschiedenis en bostypen van Midden-Brabant. Rapport "De Dorschkamp", Wageningen, nr. 98.
- Holmes, G. D. 1975. History of forestry and forest management. *Phil. Trans. R. Soc. Land.*, B 271: 69-80.
- Leitfaden für die Bearbeitung von Forst- und Waldgeschichten. 1973. IUFRO subject group S6.07, Zürich.
- Levensgemeenschappen. 1979. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Leersum/Pudoc, Wageningen.
- Martens van Sevenhoven, A. H. 1924. De Geldersche Bosschen. *Mededelingen en Werken Geire* 27: 89-108.
- Molenaar, J. G. de. 1978. Werkrapport Mergelland.
- Overzichten van de archieven en verzamelingen in de openbare archiefbewaarplaatsen in Nederland (1979-). Alphen a.d. Rijn.
- Rapport van het Veluweonderzoek; een onderzoek van natuur, landschap en cultuurhistorie ten behoeve van de ruimtelijke ordening en het recreatiebeleid. 1977. Pudoc, Wageningen.
- Schwappach, A. 1928. *Forstgeschichte*. Berlin.
- Sloet, J. J. S. 1911. *Geldersche Markenrechten*. Oud Vaderlandsche Rechtsbronnen. Den Haag.
- Wijngaard, J. K. R. van den. 1977. Een bostypering van de Nederlandse Bossen. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift* 49 (2): 66-68.
- Wijngaard, J. K. R. van den, en A. F. M. van Hees. 1979. Bosbeheer in een aantal oude Engelse bossen en parken; en het (bos)ecologisch onderzoek aan het Merlewood Research Station; verslag van een oriënteringsreis van 5 t/m 15 juni 1979. Rapport Rijksinstituut voor onderzoek in de bos- en landschapsbouw "De Dorschkamp", Wageningen, nr. 215.
- Zuiderveen Borgesius, J. J. 1973. Bijdrage tot de geschiedenis van de Veluwse Malebossen. Intern rapport Stichting Bosbouwproefstation "De Dorschkamp", Wageningen, nr. 49.